

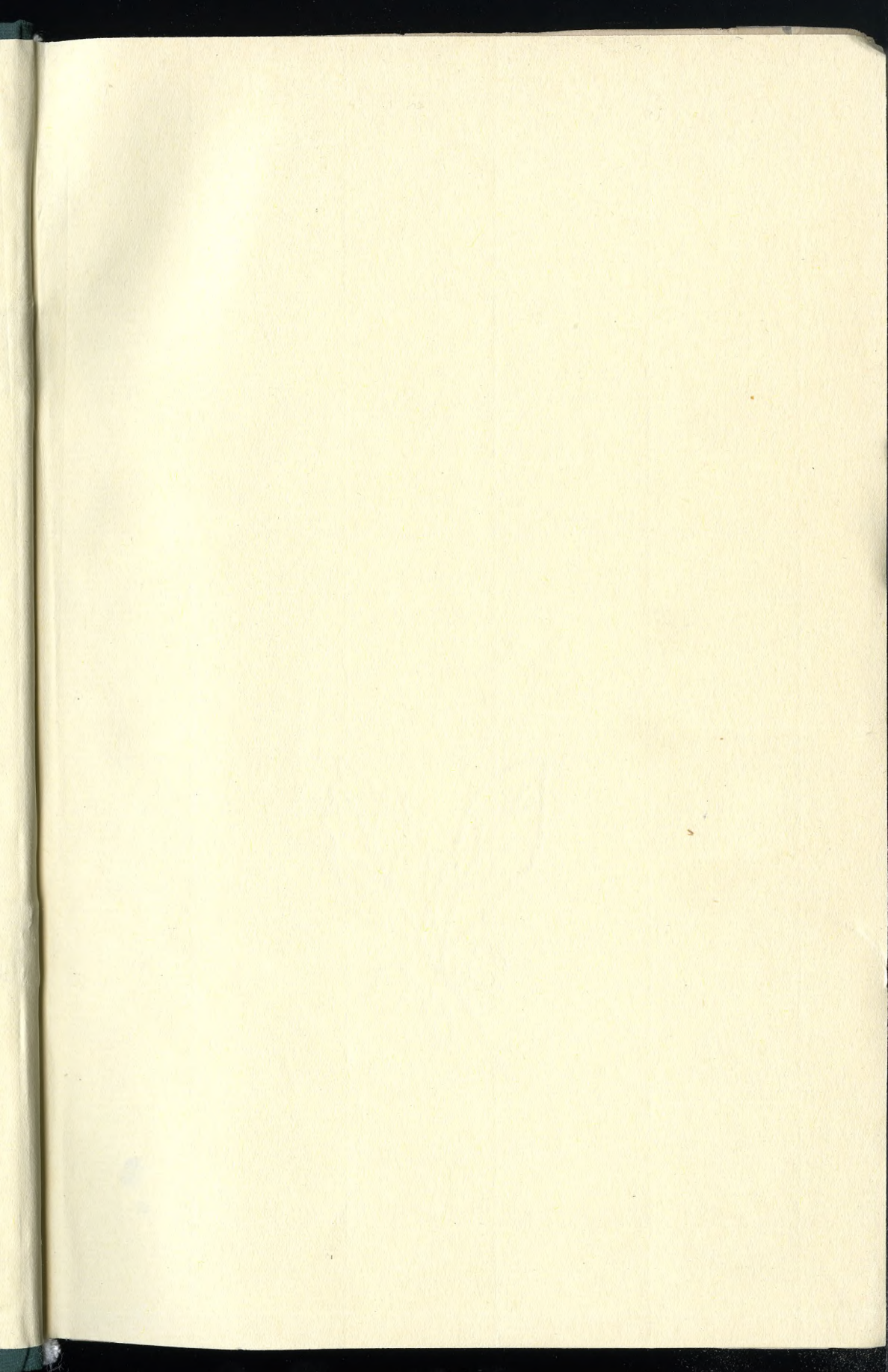

EX
LIBRIS

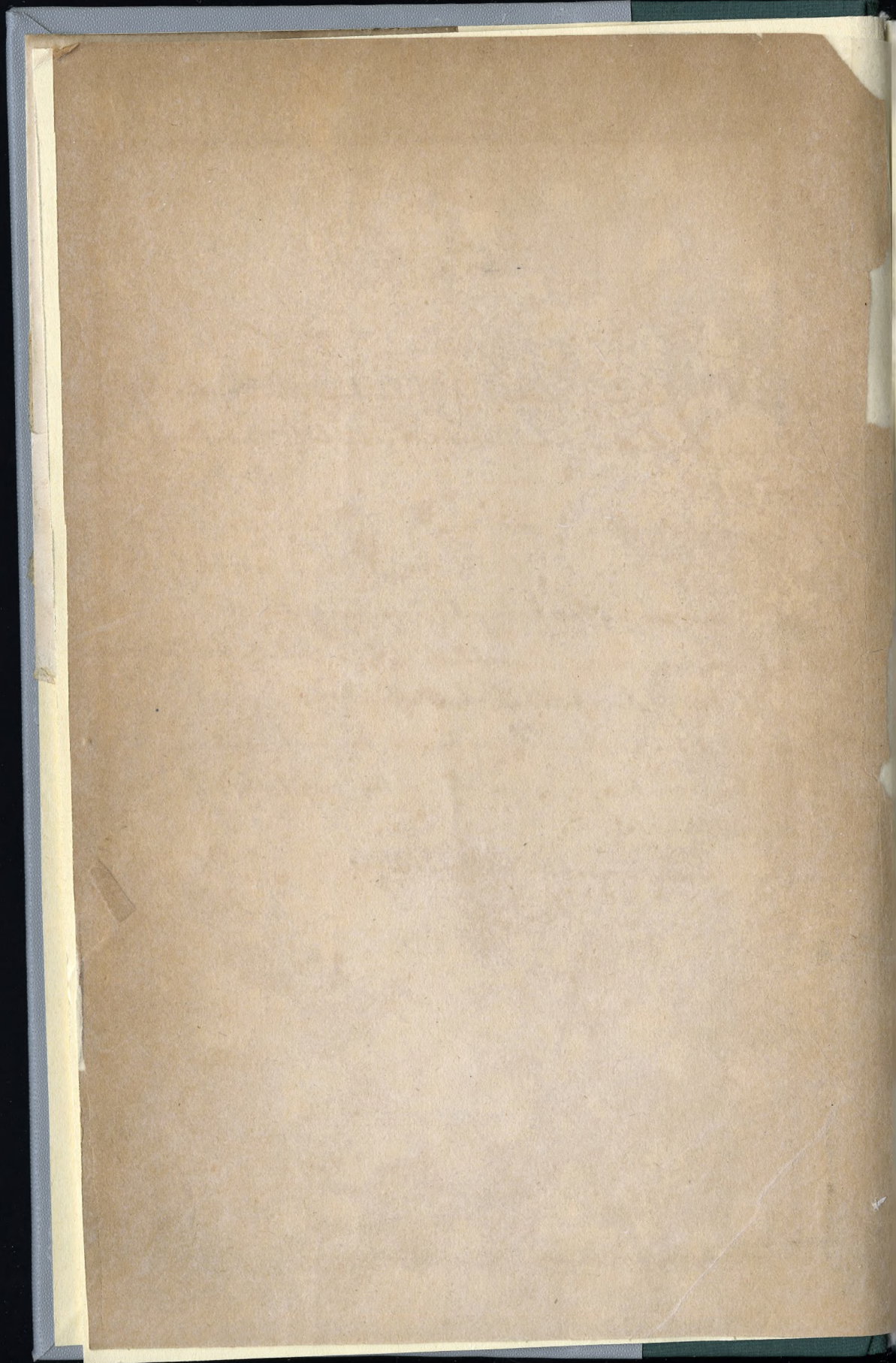
DR
GEYSÆ
BALLAGI

1. Brief Geschichte Ostwien. Emlichsen's Dr. Ballagi Mörtil. 1860.
2. Történet az. Geschichte Ostwien koadatlan irattaitól. Kéve töcsitja Török János. 1860.
3. La Hongrie et la crise Européenne. Par J. E. Horn. 1860.
4. La Hongrie en face de l'Autriche. Par J. E. Horn. 1860.
5. Politikai kérdések és tanulmányok. 1. kötet. Kunágoti. 1862.
6. Mit katonánk von magyar embereitől, kik or idáig a kincsenek utján
jött helyetteségi hivatalokat ötváltalják? 1863.
7. Offenes Schreiben an Herrn Ludwig Kovacs. Von Paul Zischowitz. 1864.
8. Europa sibi s Austria jéve-nyjének agyellan gygygyfővőia. Vassari kö-
vön Terec állal. 1865.
9. Valas a valassa. Horvath Mihálynak. 1868.

13
91

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

EMLEKBESZÉD

(Fülszöveg a példányról.)

DR. BALLAGI MÓRTÓL.

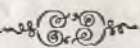
1.

*2. sz. in hiányban
valóan...*

Ára 20 kr. o. é.

DEBALLAGI MÓR.

1. sz. 13.

PEST, 1860.
NYOMATOTT ENGEL ÉS MANDELLONÁL.

GRÖF

SZÉCHÉNYI ISTVÁN

EMILKRESSÉD

DR. BALLASZ MÓR

1850. évi május 20. napján

DR. BALLASZ MÓR

NYOMTATOTT KÖNYV ÉS NYOMTATÓI
T. ÁRK. 1. 1850.

EMLÉKBESZÉD.

DR. BALLACI MÓRTÓL.

1. példány a f. sz. sz. sz.

Ez órában, melyet millióknak közös fájdalma nemzeti ünneppé szentesít, tudományos intézetünk részéről nekem jutott megvinni a fájdalom, tisztelet és hála áldozatát Széchenyi sírjára.

Erőm elégtelenségét soha nem éreztem oly elevenen, mint most, midőn én, e honnak egyik legcsekélyebb fia, a nemzet legnagyobb embere fölött akarok szónokolni, s egy rövid óra alatt egy boldogító életet festeni, melynek elvesztén egy ország áll gyászban.

Egy görög bölcс kérdeztetvén, hol van az Isten? azt adá válaszul: Mondjátok meg előbb, hol nincs Isten. Ha hozzánk a világ így szól: Mutassátok meg nemzeti haladástok viszonyait, melyekben Széchenyi lelke működött; nekünk hasonló feleletet kell adnunk, s azt kell mondanunk: Kérdezd inkább tőlünk, hol van valami üdvös, hol valami közhasznú, nagyszerű és dicső e nemzet újabb életében, melyet nem Széchenyi szelleme teremtett?

De honnan azon óriási hatás, minőt ritka halandó gyakorolt nemzetére? Mi emelte Széchenyit a nemzeti élet egére, mint ébredő napot, hogy a merre járt, szellemének jóltevő sugarai mindenütt áldást árasztottak, életet leheltek?

Hogy e kérdésekre megfelelhessünk, vissza kell mennünk nemzeti életünk multjába s levezetni annak fejlődését azon pontig, melyen Széchenyink első fellépése találta a nemzetet; hogy úgy az emelendő emléknek kellő alapzatot adván, az arra állítandó képnek habár csak néhány vonásait is méltó nagyságukban mutathassuk fel.

Az emberiség fejlődése folyamában kevés nemzetnek jutott a szerencse, egyéni létét önállólag kifejleszthetni, s nevét a népek millióinak nagy könyvébe öröklő vonásokkal beírni. — Legtöbbsen rövid önálló létezés után az emberiség nagy tengerébe beleszakadván, nyomtalan enyésztek el a föld színéről, s csak nevük tesz tanúságot arról, hogy valaha léteztek. — Avarok, gepidák, longobardok, vandalok, — ki mondja meg mely nemzetfolyamba szakadtak, s hol enyésznek a feledés homályában? — Az emberiség pedig minden nemzetfajban egy egy szellemi egyéniséget bir, melyeknek összegéből alakul a nagy embercsaládnak változatosságban végetlen országa, — ha egy elvész, az emberiségnek egy élő tagja veszett el.

S mi az, mi a létező nemzetek fenmaradását biztosítja? Az anyagi erő, a kar sujtó hatalma ideig óráig kiemelheti a nemzeteket s urakká teheti más népek fölött: de a fegyver által szerzett hatalom, mint nyári reggeli köd a nap sugarai előtt eloszlik, s előttünk hiú levegőg terjeng. — A hódító vad nemzetek rettentő dulásaik zajával ideiglen betölthetik a világot, s a túlrejt miveltséggel összeütkezésben diadalt arathatnak: de majd a szellem visszaköveteli elvesztett uralmát, és a hódítottak lesznek uraivá a hódítóknak. Így hódítottak meg a longobardok az olasz, így a vandalok a spanyol nép miveltségének. . . . A mi nemzetet összetart, a mi fenmaradását biztosítja, a többiek közül kiemeli, — az nem a nyers erő, nem az anyagi hatalom, hanem a szellem azon láthatatlan működése, melylyel magát valami nagy, az egészet érdeklő cél után intézi és cselekvéseire a nemzeti egyéniség öröklött bélyegét nyomja.

Akármit beszéljenek az anyag bálványzói, kik szellemük legélesb fegyverével azt vitatják, hogy nincs szellem: elméletüket a népek történetei a lehangosabban cáfolják.

A népvándorlás özöne által Európába sodortatott hódító nemzetek, hogy éltek egykoron, arról csak a történet egy-egy lapocskája tesz említést; mint a zivatar járása a víz fölött, nyom nélkül vonulnak el a föld színéről, semmi emlékeztetőt nem hagyva magok után. Egyetlen egy maradt fenn azok közül, egyetlen egy tartotta meg ősi nyelvét, eredeti valóságát, nevét, és ez az európai népek

közt „testvértelen ága nemének“ a négy folyam között élő magyar.

Itt, két világrész közt örül állitva, századokig vivta az élethalál-harcot, elébb mint az európai civilisationak a vadonság elleni védbástyája; majd megint a nemzetiségét elnyeléssel fenyegető európai civilisatio irányában önfentartása érdekében.

Azért mert sokszor mondogattatott, nem szűnt meg való lenni, hogy ugyanazon történelmi tények, melyek Európa többi népeinek békés fejlődését biztosíták, a magyarok hátramaradása s közvetve nemzetiségük veszélyeztetésének lettek főokokai. Mert míg Európa többi népei — benső apró viszályokat kivéve — béke ölén az emberiség magasb feladatain dolgozhattak: addig a magyar a kereszt elleneivel egyenlőtlen harcban ontja véré, s elmarad az élet mind azon terén, mely fegyverzörej közt nehezen tud felvirágozni.

Midőn végre a mult század közepe táján a török hatalma megtörté, elvalahára a magyar is felhagyhatott a véres mesterséggel, s módjában állott a polgárisodás emberibb feladataihoz fordulni: ezen már Mátyás korában első rendű, de azóta sokképen elmaradozott európai nemzet akkor vette észre a miveltés és tudományban előhaladt nyugoti népek polgárisultsága és saját hátramaradása közt tátongó örvényt, mely annál nehezebben vala betölthető, miután a véres harcoknak közepette elvadult kedélyekben a legitt kifejtendő körülményeknél fogva ahhoz a szükséges föltételek is hiányoztak.

Tapasztalt dolog ugyanis, hogy a polgári szelid foglalkozások iránt senki nagyobb lenézéssel nem viseltetik, mint az, ki életét folytonosan fegyverzörej közt töltötte. Az ember, ki életét minden órában kockára teszi és vérével adózik a közjóért, megvárja, hogy az élet apróbb szükségeiről mások gondoskodjanak, s a köznapi teendőket helyette azok végezzék, kik — addig míg ő életét veszélyezteti — családi tűzhelyüknél nyugalmat élveznek.

A mi egyes emberre nézve áll, köz nemzeti előítéletté szokott válni oly népeknél, melyek hosszas háboruskodás alatt csak vérrel tudták biztosítani létüket, s az ember rendeltetését a vitézségbe helyezvén, ügyes fegyverforgatásban találják nemzeti büszkeségüket. — Ily nemzetek a pol-

gári foglalatosságot lenézik, méltóságukon alulinak tartják, s az élet kényelmeit, ha meg nem vetik is, de azokért fáradozni szégyennek tartják.

Ez fejti meg azon különösnek látszó tüneményt, hogy hazánkban, kiváltképen a harcias jellemű magyar faj legujabb időkig ipar és kereskedés, művészet és tudománytól idegen maradt, s e foglalatosságokat vitéz nemzethez illőknek nem tartotta. S e nézet nem áll ridegen és ránk nézve tán épen szégyenítőleg a történelemben. Az ó világ legnagyobb bölcse, Arisztoteles is még azt tartotta, hogy a dologtevés nem szabad embernek való s nem urhoz illő. Csakhogy helyzetünk és azon szívósságnál fogva, mely a magyar nemzet egyik legjellemzőbb vonása, e nézet nálunk tovább fentartotta magát, mint egyéb nemzeteknél. Innen lett aztán, hogy még az ugynevezett bocskoros nemes ember is, ki az ősi alkotmányadta kiváltságoknál fogva magát született honvédő, törvényhozó, szóval a polgárhoz képest urnak nézheté, a fensőbbség bizonyos önérzetével s lenéző göggel tekintett a külföldről bevándorolt szorgalmas iparosra, s annak hangyaszerű munkásságára. Ez meg a lenézést azzal torolta vissza, hogy iparkodása által urává tevén magát mind annak, mi nélkül amaz el nem lehetett, az életben függővé tette magától azt, ki az alkotmányos jogok terén fölötte állott.

Látni való, hogy az ipar és tudomány fejlődését gátló előítéletek ugyanazon ősi alkotmány betűi által tápláltattak, melynek másfelől municipalis szerkezete leghatalmasabb védbástyául szolgált a nemzetet elnyeléssel fenyegető idegen befolyások ellen.

Választani kellett, és a nemzet java készebb volt egy időre lemondani az újabb civilisatio dicsőségéről, mint hogy az alkotmány bolygatása által veszélyeztesse azt, mi nélkül, ha mindent megnyerünk is, semmik vagyunk, mert megszűntünk volna magyarok lenni.

Ez volt 1790 óta a nemzet vezéreszméje és e ponton találta a nemzetet Széchenyi, midőn 1825-ben pályatérre lépett.

A nemzet épen akkor vivta volt ki az alkotmány épségben tartását; a nemzeti palladium meg volt mentve, de nem volt mit védjen testetlen formákon kívül; még a nyelv is, melyen a honatyák tanácskoztak, idegen nyelv

vala. A multat elfeledett nép a jelen sivatagjában nem talált seholy enyhelyet.

Most visszavezetem hallgatóim figyelmét egy jelenetre, melynek ezelőtt 35 évvel a Pozsonyban összegyűlt honatyák egyik kerületi ülése szolgált volt színhelyül. A tanácskozás arról folyt, mikép lehetne elvalahára lételt adni azon eszmének, melyet buzgó honfiak régóta emlegettek, Révai a mult század vége felé kitervezett, s mind a mellett még 1825-ben is csak papiroson volt meg? Tanakodtak egy tudós társaság felállításáról, s nem tudtak módot találni, hogy az ennek létesítéséhez megkívántató nagy összegek honnan teremtesenek elő. — Ekkor előlép egy fiatal huszárkapitány, s felajánlja egy egész évi jövedelmét, 60 ezer pengő forintot a nemzeti tudományos intézet felállítására. A nemes példa követőkre talál, s a magyar akademia meg van alapítva.

Mondjam-e, hogy a huszár kapitány gróf Széchenyi István volt, ki ez ajánlatával azon tettek dicscsarnokába lépett, melyek azóta e hon újaszületését eszközölték.

Széchenyi életirői komolyan vitatkoznak a fölött, valjon eleve átgondolt kész terv szüleménye, vagy csak fellobbanó lelkesedés pillanatnyi műve volt-e ezen föllépés? — Mi az életirók sem egyik, sem másik felekezetéhez nem csatlakozhatunk és Széchenyi ezen első dicső tettében oly lépést látunk, melylyel teremtő szellemek futandó pályájuk fényes jövődjét anticipálni szokták.

Legmennyeyebb kiváltsága a nagy geniusoknak az, hogy teremtő eszükben a tiszta tudat alakító elemeihez az ösztön csalhatatlansága csatlakozik, s az agyukban megfogamzott eszme, minden későbbi következményeivel együtt egyszerre lép lelki szemük elé.

Nem egy esetet tudunk, hol gróf Széchenyi nagy lelke jóslati magasultsággal határos világoslátással a történéndők ismeretlen kapuján kopogott s a jelen szűk körén át-törvén, a jövődjő homályába vetett előrelátó pillanatot. Ugy tünik fel nem egyszer előttünk, mint a kiről Isten igéjében mondva van: „Órálló toronyba helyezetttelek én téged az én népem között és nagy erősségbe, hogy meg-tudjad és megkémljed az ő utokat.“

Mindjárt első tette hűn ábrázolá huszonhárom éven át folytatott honboldogító azon munkásságát, hol folytonosan eszményei célok kivitelére a leggyakorlatibb eszközöket választotta, s anyagi közjólétet a legszellemibb uton törekedett létesíteni.

Ez épen az isteni az ily nagy emberekben, hogy mindjárt első föllépésükkor egyszerre egész dicső nagyságukban tűnnek fel. — Nekünk közönséges halandóknak elég feladat alkotásaikban a lángész járását nyomozni és megtalálni az ösvényt, mely őket a dicsőség magasságára fölvitte.

Kétségtelen tény, hogy a korban, mely Széchenyit pályára lépni látta, nemzetünk azon álomkórból, melybe VI. Károlytól fogva II. Józsefíg süllyedve volt, az utóbb bekövetkezett események által felrázva, ébredezni kezdett és Széchenyi nem csak, hogy reformokra fogékony keblekre talált, hanem, mint az 1790-diki híres országgyűlési munkálatok tanusítják, a nemzet buzgó igyekezettel tervezgetett, csak hogy nem birt az igének testet adni és ohajtásait létesíteni.

Eljött Széchenyi, s a mit a hon jobbjai is csak homályosan sejtettek s eléggé körvonalozni nem tudtak; a mi ezrek lelkében elszórva derengett s nem birt lételt nyerni: az Széchenyi személyiségében csudálatosan megalakult, hogy legyen ő a nemzetnek honszerző Jósúaja, ki a középkori képzeletnek pusztájából népét az ujabbkori polgárisultság ígéretföldjére vezesse.

A fényes ősök nagyreményü ivadáka, a nagy hazafi Széchenyi Ferencz fia — a mint maga írja — már gyermekkorában tanuja volt édes atyjának e hon mind jobban sötétülő sorsa fölött való aggódásainak. — Fölserdülvén, a napoleoni korszak s azon divatozó szokás, hogy a főrangú családok ifju tagjai harci téren s fegyver által vívjanak maguknak babért s hirt, — Széchenyit is katonai pályára szolítá, hol is, de különösen a lipcei nagy csatában kiténő jeleit adta líosi vitézsége és bátorságának.

Lecsillapulván a háborúk zaja s az Európát felzaklató korzikai bajnok hatalma megtöretvén: lassankint visszatérték az ohajtott béke napjai s Széchenyi is magánéletbe vonult vissza, majd politikai működéssel váltotta fel a tétlen napokat.

Csudálatos műve az isteni gondviselésnek, hogy azon

embert, ki nemzetünk ujáteremtésére vala hivatva, nemcsak hogy szellemi és testi tehetségekkel a leggazdagabban felruházta, hanem kora hajnalát oly pályára vezette, melyen mig egyfelől creje edződött, lelke nagyszerű benyomásokkal gazdagodott, másfelől magán uralkodni, teendőiben rendet, mértéket tartani tanult, s ez uton egy személyben kikerekedtek mind azon tulajdonok, melyek egy reformátor szavai s tetteinek elvitázhatlan és ellenállhatlan súlyt kölcsönöznek.

Fényes családból való származás, deli termet, vitézség dicssugaraival övezett nagy homlok, igéző tekintet, önkéntelen tiszteletet parancsoló méltóságos arc, melyben lángszellemű és magas röptű lélek tükröződött, villám észjárás, tömött utánozhatlan sajtáságu beszéd, a figyelmet lekötő, lelket felmagasztosító szónoki tehetség, éles combinatioval összekötött sok ismeret, és mindezekhez összetartó boglárul lángoló honszeretet, — ezek valának a tulajdonok, melyek Széchenyit a nemzet kegyencévé avatták. És nem meglepően nagyszerű-e, hogy a született mágnás a harci téren kitűnt bátor hős, midőn a politikai küzdőterre lép, a tudomány, ipar, kereskedelem, gazdaszat, szóval a munka eddig mellőzött, mondhatni megvetett s lenézett foglalkozásira hívja fel nemzetét?

Ez idő óta az elvonult tudós, a szegény iparos büszkébben emelheték föl fejöket, mert a haza legnagyobb tekintélyü fiát szövetségesüknek vallhatták.

Igaz, Széchenyi nem volt legelső, nem is volt egyetlen, ki a dolgok e nevezetes fordulatóát megkezdé és elébbre vinni törekedett. De övé a dicsőség, hogy a reformok szükségének érzését egyetemesebbé tette, mint valaha volt s egyszersmind a létesítendő nagy ujitásokhoz vezető utat, az arra megkivántató erők maga körül gyűjtése által nagy sikerrel egyengeté.

Mint minden nagy reformátor, sokféle irányban munkált, hatott, alkotott : de minden a mit érzett, a mit gondolt és cselekedett egy központ körül forgott, s attól nyert mélyebb jelentőséget, hogy közös nemzeti öntudat ébresztésére célzott, melyet alapul szándékozott letenni a létesítendő közjólét épületéhez. — Kik a multból más örökséget nem nyertek az emlékezetben élő vitézségnél, s más erényt nem

ismertek, mint halni tudni a hazáért, ő megtanította, hogy van ennél még magasztosb, — élni tudni a hazáért.

Csak úgy s csak ez által tudott törekvéseinek oly egyetemes befolyást szerezni, s oly erővel hatni a nemzet minden rétegeire, hogy a társadalmi viszonyokat teljesen megváltoztatván, új institutiók behozatalát közohajtássá tette s a törvényhozásnak csak szentesíteni kellett, a mit a közszellem már kifejtett.

Volna bár elégséges időm, tisztelt gyülekezet! feltüntetném előttetek a bölcsesség egész mélységét, mely Széchenyi ezen eljárását jellemzi. Senki e feladat nehézségét jobban fel nem fogta mint ő. El kellett törni az edényt s tartalmából semmit elveszni nem hagyni; ezért mindig azon volt, hogy elébb új szellemet kell teremteni, azután megalkotni a törvényes új formát s nem viszont.

Ő, ki az ujabbkor mivelődésének legtökéletesebb és legbefejezettebb kinyomata volt, a törvényhozás terén is ezen szellemben haladt.

Az ó-kor törvényhozói elébb jártak koruknál és törvényeket alkottak a végett, hogy a vad tömegeket azokhoz idomítsák, akaratjukat meghódítsák, szelid erkölcsökre bírják. De csak Mózesnek adatott vizet fakasztani a kősziklából. Ujabb időkben ellenben, midőn a közönségesebbé vált miveltségnek elutasíthatlan igényei vannak, a törvényhozás feladata a kifejlett társadalmi szokásokat, a mennyiben a jog eszméjével nem ellenkeznek, szentesíteni, az ellentéteket kigyenlíteni, a részeket egységre hozni, szóval magát a megtisztult közszellemmel öszhangzásba tenni. — Széchenyi azért minden még legszentebb törvényt is, mely nem egyenesen a nemzeti élet viszonyaiból fejlett ki, melynek alkotásánál minden körülmények tekintetbe nem vétettek, inkább csapásnak, mint jótéteménynek tartott.

„Nem elég — így szól az 1842-iki akadémiai megnyitó beszédében — nem elég, mai időben törvényeket írni: de azok iránt sympathiákat is kell gerjeszteni. És ha valaki olyas törvénynek nem hódol, mely előtte gyűlöletes, melytől természete visszaborzad: sujthatja őt a betűnek szigorúsága ugyan, de célját veszti, mert martirt emel, ez pedig fanatismust szül.“

E pont felett nem szabad könnyeden elsiklanunk, mert ez nyújtja kezünkbe ünnepeltünk nem csak törvényhozói,

hanem erkölcsi nagyságának is nyitját. — Ha végig tekintünk Széchenyi tettűs életén s az általa megkezdett s végzett nagy művek hosszú láncolatán : megdöbbenve kérjük önmagunktól : Mi tette lehetségessé, hogy egyes halandó egy rövid élet folyamán ennyit és oly nagyszerűt végezhetett? Felelet : a rend szoros megtartása, a teendőknek kiszabott egymásutánja, hol minden dolognak meg volt a maga helye, minden munkának a maga ideje, s azért soha egy percet hiába el nem vesztegetett, erejét elhamarkodott tervekre nem pazarolta, hanem bevárta mindenre az idők teljességének bekövetkezését. — Mondhatjuk, titkát a nagy természetnek leste el, melynek ölén csak idejében elvetett mag, de ekkor elmaradhatlanul kikél és megtermi a maga gyümölcsét.

Semmit sem erőltetni, hanem szép egymásutánnal mindent fejleszteni, e volt országos ügyekben az ő jelszava, s semmi nem volt jobban ellenére mint ama követelő eljárás, mely a viszonyokat tekintetbe nem véve, e szavakban talál kifejezést : „Ellenetek, ha veletek nem.“

Társadalmi működése folyamának syllogismusa körülbelől ez volt : Ha nagy nemzet akarunk lenni, nemzeti jólétet kell teremtenünk, mert senki szivesen nem kíván oly társaság tagja lenni, mely ön hibája miatt nyomorog ; nemzeti jólét létesítéséhez az erők összeműködése kívántatik, ez pedig csak ott lehetséges, hol közös cél tudata lelkesíti a társaság egyes tagjait ; ez ismét csak ott eszközölhető, hol minden polgárt egy érzelem hat át, ennek egyedüli ébresztője pedig a nemzeti nyelv. Ennek kimivelése, emelése és terjesztése tehát minden nemzeti teendőknél elébb való.

Ha a dicsőült életfeladatainak programját, az 1830-ban megjelent első irodalmi művét, a „Hitelt“ olvassuk : bámulat ragadja meg lelkünket nem annyira a mindent felölelő rengeteg lelki erőn, mint azon éleslátáson, mely a teendők egymásutániságát hosszú évek sorára eleve oly pontossággal tudta kitűzni. — Már itt világosan kimondja, hol s mivel kell kezdeni. „Minekelőtte — így szól — magasbra emelkedhetik az ember s tulajdonai kifejlődhetnek s a polgári vagy nemzeti erény mélyebb gyökeret verhet : mindenekelőtt szükséges, hogy legyen nemzetiség, mert lenni kell elébb s csak azután lehet jóra, derékre, erényesre kifejteni.“

Ha hely- és időszerű lenne Széchenyi sokoldalú munkásságának részleteibe bocsátkozni : halhatatlan műveiben elég vonásokat találhatnánk, hogy azokból működésének megszólaló képét összealkossuk. — De ezt nem tehetvén, ell. allgatjuk a roppant változásokat, melyeket léptenkint a politikai elvek mezején eszközölt s csak azon általános vonásokat emeljük ki, melyekből törekvései által a nemzetre gyakorolt hatása sugározik elő.

Miután — mint fentebb kifejtettük — a nemzet hátramaradása nem annyira az ősi alkotmány az ujabbkor igényeinek nem egészen megfelelő szerkezetéből, mint inkább a közélet mostoha viszonyaiból vette eredetét : Széchenyi is a reformok súlyát nem az alkotmányos formák átalakítására fektette, — hanem mindenkép azon volt, hogy a nemzeti életnek oly irányt szabjon, hogy alakuló nemzeti közszellem önmagából teremtsen és idézze elő, a mit a nemzet ügyetlen vagy ál-barátai kívülről ráerőszakolni igyekeztek.

E tekintetből mindenekelőtt a nemzetiség élesztésére, a honfiak szellemi erejét igyekezett egy közös gyúpontra összegyűjteni, hogy a mi a keblekben elszórva és külön forrt, egygyé, egyetemivé s ez által nemzeti hatalommá váljék ; úgy alakult a m a g y a r a k a d e m i a.

Átlátta továbbá, hogy a behozandó ujitások részére a törvényhozást megelőzőleg, azt mintegy előkészítőleg, tehát az országgyűléstől független téren kell a kedélyeket hangoltatni s elkészíteni. Erre legalkalmasabbnak találta a szabad társalkodási működést ; így alakultak a c a s i n o k.

Végre, a mi fő, belátta, hogy nemzetének ki kell bontakoznia az ábrándszülte középkori előítéletekből s a lovagi kalandosságból kivetközve meg kell barátkoznia az ujabbkor nemzeteit nagyságra emelt ipari, kereskedelmi s gazdasági foglalkozásokkal, szóval, hogy az anyagi jólét biztosítása végett szorgalomhoz, munkához kell látnia ; így lett létrehozója a lóversenynek, alapítója a gazdasági egyesületnek, gőzhajótársaságnak, s csak nem mind azon közhasznú vállalatoknak, melyek e nemzet életrevalóságáról tesznek tanubizonyságot.

Igen természetes, hogy e vállalatok által előidézett forradalom az élet polgári viszonyaiban nem eshetett meg megfelelő változások nélkül a politikai eszmék terén és a törvényhozásban vagy a mint egy nagy irónk azok irányá-

ban, kik Wesselényi és Széchenyi közt húzott parallelában, amaz a szellemi, emezt az anyagi érdekek képviselőjének mondák — találón megjegyzé: A párhuzam e bölcsessége azon férfura vonatkozik, ki oly mélyen fogta föl a magánjog és anyagi kérdések befolyását az állam sorsára és formáira; ki vállalatait a szellem emeltyüjévé tette, ki semmihez nem fogott, melynek erkölcsi osztaléka nem vala; ki a lánchiddal a vámmmentességet buktatta meg; a közlekedési eszközökkel a nem-adózást kívánta földönteni; az associatiókkal a politikai eszmék központosítására működött; a magánjogi változásokkal az aristocratia kizárólagos befolyását támadta meg: és a munkásság minden terén fajunk megmentése után, második vezérsillagul tűzé ki: „hazánknek ingadozás nélküli átvarázsolását egy elkopott, féligmeddig feudalis, féligmeddig alkotmányos szövevényből emberhez illő és minden álfénytől kitisztult képviseleti rendszerre.“

Valóban, ha mindent összefoglalunk, azt találjuk, hogy pályafutásának kezdete óta semmit sem tartott annyira szeme előtt, mint hogy a szellemi és anyagi érdekeket folyvást szoros egybekapcsolásban vigye elő.

Sokan nemcsak Széchenyit, de korunkat általában anyagisággal vádolják. — Semmi nem igaztalanabb ezen pusztalátszat után induló vádnál. — Volt idő, midőn az emberek csupa szellemiségről ábrándoztak, testüket megtagadták s megvetőleg tekintettek az anyag igényeire: de hiába, az ember csak ember marad és mindég mig szinleg mellőzték az élet gyönyöreit, titkon annál nagyobb hévvel keresték azokat. Korunk e tekintetben valamint őszintébb, ugy nemesebb uton is jár, s mig a testnek megadja a mi a testé, hozzá csatolja frigyestül a szellem követeléseit. A középkor ajakán hordozá a jelszót: „Ora et labora;“ azonban a ki imádkozott, az nem dolgozott, s a ki dolgozott, az nem imádkozott: korunkban ellenben csodásan egyesül szellem az anyaggal, értelmiség a munkával s épen az a kor legnagyobb szerű vivmánya, hogy az értermiséget munkatevésre vezette, s a munkást a tudomány hasznaira figyelmeztette; Széchenyi egyik legnagyobb érdeme pedig abban áll, hogy e vivmányt nemzete sajátjává tette.

Tizennégy évig előlobogtatta a haladás zászlóját nemzeti fejlődésünk nagy bajnoka. A nemzet új életre eb-

redett, mindenfelé élénk mozgalom mutatkozott, s a megyei gyűlések teremei részvevőleg visszahangoztatták azon eszméket, melyeket a hon legnagyobb fia megpendített. — Ekkor eljöttek a fájdalom napjai, a félreismertetés keserű órái s a ki annyi éveken át előljárt a nemzet mozgalmában, most hátramaradni látszott a rohanva haladók után. A felszított hazafiui tűz nem maradhatott meg a kiszabott határok közt, s a mérsékletre intőnek szózatát nem fogadták be azok, kik tette serkentő szavára oly lelkesedve sereglettek zászlója alá. — Ő ki 1825-ben megkezdte az izgatást, hogy az álomba merült nemzetet felriasztván, fogékonnyá tegye a behozandó ujításokra : 1841-ben érkezettnek látta az időt, hogy a kedélyek zaklatása helyébe a részletek formulázásához megkivántató hideg meggondolás lépjen, s akkor vette észre, hogy a mozgalom megindításakor tett számításából egyet kifelejtett, azt, hogy a szellem nem gépezet, hogy hol eszmék, emberi indulatokról van szó, a legbölcsebb ész sem mondhatja meg előre hol fog megállapodni az egyszer megindult izgalom.

Talán ez volt a nagy férfiu nyilvános életében az egyetlen nagy tévedés, hogy mint gyarló ember annak dicsőségében akart osztagozni, ki a felzúdult tenger hullámaira rádördül : idáig és ne tovább!

De Széchenyi nem tehetett máskép. A hazaszeretet, mely egész valójával összeforrva volt, végzetszerű hatalommá növekedett kebelében, s a hol veszélyt sejtett a házára nézve, ott neki szólnia kellett. Ő akarta a szabadságot, jobban mint valaha halandó : de nem akarhatta oly áron, mely nemzete létét, hacsak perciglen is kockára tegye. Azért mérlegelte folyvást e hon sajátságos helyzetét, a nemzeti-ségi viszonyok kényes voltát, s ezekhez képest az ellentállási erők állapotát is számba véve, a hatalmat megnyerni kívánta, nem kihivni, — a törvények határai közé szorítani, nem megdönteni ; a kormányt meg akarta menteni az erőszakoskodástól, mely lázit, — a nemzetet a forradalomtól, melyben fajunk végveszedelmét sejtette.

Ezentul mindig elszigeteltebbé válik állása a pártok között. A népkegy elfordul tőle : de ő nemes önérzetében büszkébb semhogy a karzatokkal kacérkodni, s minden áron népszerűséget vadászni igyekezett volna, — mint a fényes nap háborítlan halad magános égi pályáján s sugaraival át-

tör az elibe tolaikodó fellegeken; Széchenyit sem riasztotta vissza az elszigeteltség; hanem tovább tovább haladt megkezdett ösvényén, s midőn látta, hogy a felkorbácsolt emberi kedélyeket nem képes csillapatra hozni, a természeti elemekkel kezd harcot, s hozzáfog a rakoncátlan Tisza szabályozásához.

Ezen korba esik azon sokszor emlegetett vád is, melylyel ellenei már már megrendült népszerűségét végkép aláásni törekedtek. Aristokratának mondták! . . . Igen is, a volt ő, de mondjuk ki azt is, hogy semmi sem ellenkezett jobban azon honboldogító eszmékkal, melyeket ő forgalomba hozott, mint az, hogy a nép kebelében mesterséges ellentétek idéztessenek elő, s szembe állítsák osztály osztály ellenébe. Senki jobban nálánál nem tudta, hogy ha annak, ki kormányozni akar, minden erejéből azon kell lenni, hogy oszlasson: a kormányzottaknak viszont semmi sem fekszik jobban érdekükben, minthogy összeforrijanak, szívben, lélekben egygyé legyenek. — Ez azonban ki nem zárja azt, hogy a kormány és nép közt oly közvetítő osztály létezzék, mely míg egyfelől hús a nemzet húsából, csont annak csontjából, s ennélfogva érdekeit a nemzet érdekeivel egynek tudja: más felől a kormány hatalmában részesülvén, annak állandóságát támogatni, fennállását biztosítani feladatául ismeri. — S Széchenyi, ki egy egész életen át a nemzetért küzdött, s ki küzdelmeinek végcéljául azt tűzte ki, hogy a jogokat és terheket minden honpolgárral megossza, a szó legneme- sebb értelmében volt aristokrata.

Ha fényes őseire visszatekintett, s a családjában hagyományos honfíerény lelkét nagy tettekre serkenté, ha világtapasztalatai a független életállás becsét méltányolni tanították: más részről tudta azt is, hogy csak az ád dísz a férfiúnak, a mit arca verejtékében maga szerez, a mit önerejének köszön; azért soha nem koldult dicsőséget őseitől, hanem a hős bátorságával a polgárhűségét párosítván, önereje által tört magának utat a dicsőség temploma felé. Jó által akart jutni a jóhoz, s azért megkivánta, hogy az erős legyen oltalmára a gyöngének és birjanak minde- nek egyenlő jogokkal, a mint egyenlő kötelességekkel birnak. Ilyen Aristokrata volt Széchenyi!

Tisztelt gyülekezet! Hacsak felületesen akarnék is vé-

gig menni ama kor azon különféle hullámzásain, melyek a nagy férfiú elvhűségéről, hazafiui szilárdságáról tán fényesebb bizonyosságot tettek, mint élete első korszakának nagy tettei : vissza kellene élnem azon türelemmel, melylyel előadásomat eddig figyelmére méltatta.

Engedve tehát a hely és idő parancsának, nem fogom megzavarni e nemzeti fájdalomnak szentelt órát ama korszak elkeseredett párttusáinak rajzolásával.

Gyors léptekkel mind közelebb közelebb jött az idő, midőn a nagy férfiú ajkáról elhangzott jósigék teljesedésbe menni siettek. S midőn azt, mit közel negyed századig épített, a hon boldogságát, a jóslat bizonyosságával előre sejtette, de minden bölcseségével többé el nem hárítható veszedelemben forogni látta : a szív, melynek minden dobbanása e hazáé volt, mely díját kérte hosszas küzdelmeiért, a nagy honfi szív megtört, s a gyászfátyol, mely a hazára borult . . . elborította őt is.

Imádva bámuljuk gondviselő kezedet, világokat igazgató Isten! Utaid a legbölcsebb emberi észnek is végremehetetlenek! — A nagy honfi örvény szélén látá nemzetét, s azt hívé, ha elmerül, nincs többé menekvés, s ime! Isten akará és a veszedelem áldássá vált; — a hullámokkal küzdő hajón minden kar megmozdult, minden ember munkához fogott és a nemzet hajója . . . mentve lesz! Kárpátoktól Adriáig egy érzelemben összeforrt népek milliói kegyelettel hangoztatják a magyar nevet és ma nagyobb bizonyossággal mint valaha, elmondhatjuk : „A magyar nem volt, hanem lesz.“

A visszaemlékezés arra, mit te tettél, milliókat megtanított arra, mit kell tenniök. A hazafiúi kötelesség örökségét vették át tőled, s én esküszöm teljesíteni fogják kötelességüket!

Most pedig, dicsőült lélek! csillagpalotádból ha elalá tekintesz e most gyászoló honra, s látod mint dőlnek össze a vallásfelekezeteket elválasztó közfalak, mint olvadnak testvérekké a különböző népmzetsiségek, mint lett e haza egy szív egy lélek, egy érzelemmé : szellemtársaidnak, a téged előzőtt dicső honatyáknak megmondhatod : Ime fáradalmainknak, kínos gondjainknak jutalma meglett, ime törekvéseinknek eredménye! elvégeztetett.

